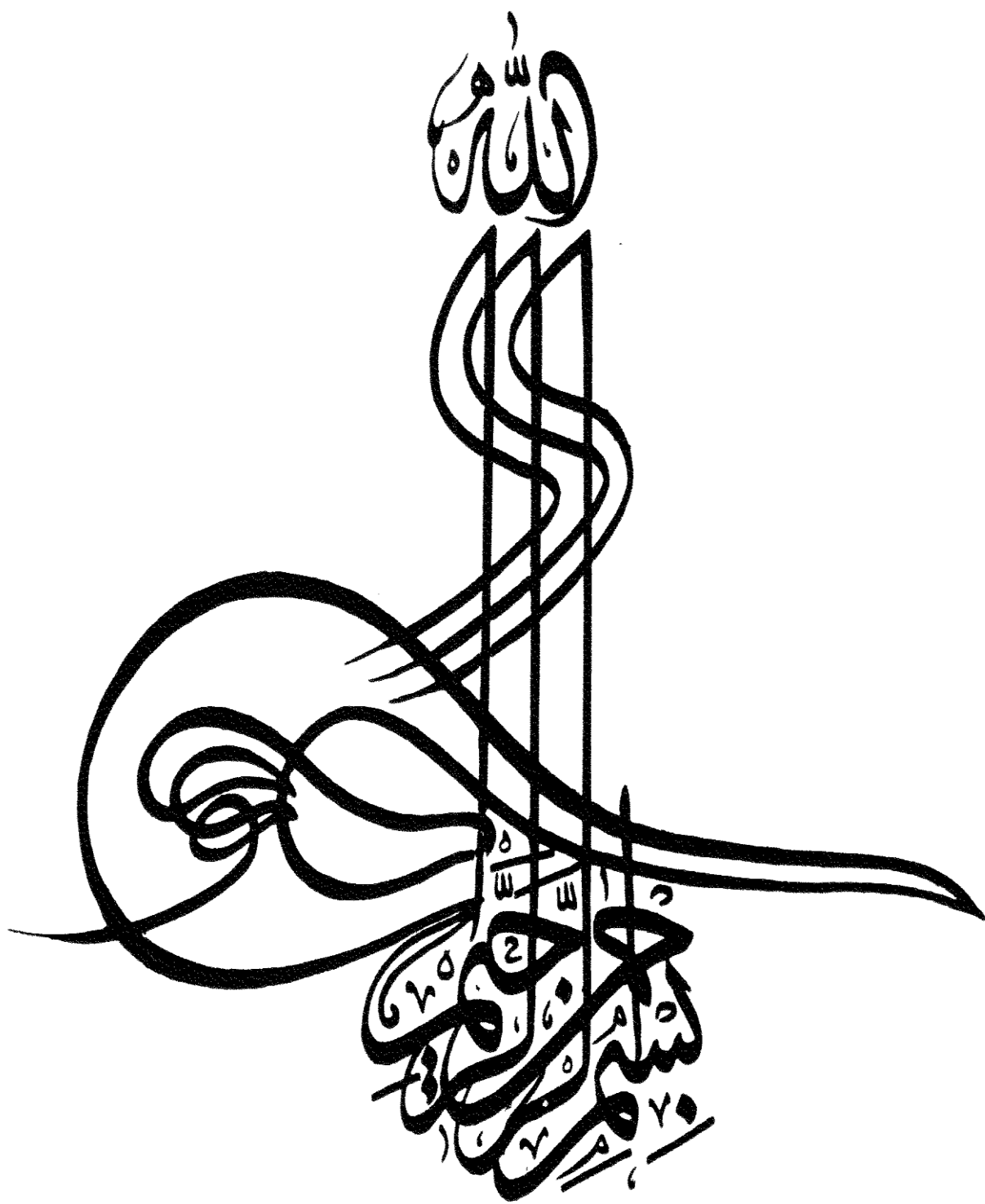

به نام خدا

نشر اخلاق پژوهش

بیایم خداوند بجهان و اعتقاد به اینکه عالم محضر خداست و بهواه ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش پژوهش و نظریه اهمیت جایگاه و دانشگاه در اعتلای فرهنگ و تمدن بشری

مادانجویان و اخصای بیات علمی واحد های دانشگاه آزاد اسلامی متقدمی کردیم. اصول زیر را در انجام

فالیست علمی مد نظر قرار داده و از آن تخطی نکنیم.

۱- اصل برانست: التزام به برانست جوی از حرکونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضوع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به شائب های غیر علمی می آلائند.

۲- اصل رعایت انصاف و لاینت: تعهد به اجتناب از حرکونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال تجیزات و منابع در اختیار

۳- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و لسانه نایج تحقیقات و انتقال آن به بکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.

۴- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب تعد و خوداری از حرکونه حرمت شکنی.

۵- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق

۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد سازمان ها و کشور ها و کلیه افراد و نهادهای مرتبط با تحقیق.

۷- اصل حقیقت جوی: تلاش در راستای پی جوی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از حرکونه پنهان سازی حقیقت.

۸- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه بکاران پژوهش.

۹- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن به بیشتر و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.

امضا پژوهشگر

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی گروه الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: فقه و مبانی حقوق

عنوان: بررسی تطبیقی ضمان جریره با بیمه مسئولیت در مذاهب اسلامی و حقوق

مدنی ایران

استاد راهنما :

دکتر مجید وزیری

پژوهشگر:

سید عباس مستجابی

تابستان ۱۳۹۶

تقديم به

همه فرهیختگان عرصه علم و دانش که در جای جای میهن ایران اسلامی

که باهمت والای خویش در جهت اعتلای سر زمین شان گام بر می دارند.

تشکر قدر دانی

اینجانب سید عباس مستجابی بر خود واجب می دانم تا از زحمات و الطاف بی دریغ

استاد بزرگوار و بسیار محترم خویش

آقای دکتر مجید وزیری در مقام استاد راهنما که در ارائه این پایان نامه تقدیر و تشکر سپاسگزاری

نموده

واز خداوند منان برای ایشان توفیقات روز افزون آرزو می نمایم

همچنین مراتب قدر دانی خود را از فرزندان عزیزم سید امیر مهدی و سید محمد مهدی و فاطمه سادات

و مادرشان که در طول تحصیل کارشناسی ارشد سعه صدر و همکاری خوبی با من داشتند اعلام می

دارم.

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب سید عباس مستجابی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد به شماره دانشجویی ۹۴۰۲۸۹۵۶۱ در رشته فقه و مبانی حقوق که در تاریخ ۱۳۹۶/۶/۲۰ از پایان نامه خود تحت عنوان:

بررسی تطبیقی ضمان جریره با بیمه مسئولیت در مذاهب اسلامی و حقوق مدنی ایران

با کسب نمره ۱۷/۷۵ و درجه عالی دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده است اینجانب بوده و در مواردی که از دست آورده های علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه ، کتاب، مقاله،...) استفاده نموده ام ، مطابق ضوابط و رویه های موجود ، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درجه کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین ترین یا بالا ترین) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزشی عالی ارائه نشده است .

۳- چنان چه بعد از فراغت از تحصیل ، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب ، ثبت اختراع و... از این پایان نامه داشته باشم ، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم .

۴- چنان چه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با این جانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچ گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خوانوادگی : سید عباس مستجابی

تاریخ و امضاء :

فرم اطلاعات پایان نامه های کارشناسی ارشد

کد شناسایی پایان نامه : ۱۰۱۲۰۴۰۷۹۵۲۰۱۷	نام واحد دانشگاهی : تهران مرکزی
تاریخ تصویب پروپوزال: ۹۶/۱/۱۶ سال و نیمسال اخذ پایان نامه ها: نیمسال دوم ۹۵-۹۶ نام و نام خانوادگی استاد راهنما: مجید وزیری نام و نام خانوادگی استاد مشاور :	نام و نام خانوادگی دانشجو: سید عباس مستجابی شماره دانشجویی: ۹۴۰۲۸۹۵۶۱ تعداد واحد پایان نامه: ۶ تاریخ صدور کد: ۹۶/۱/۱۶
نمره پایان نامه به عدد: ۱۷/۷۵ نمره پایان نامه به حروف: هفده وهفتاد و پنج	تاریخ دفاع از پایان نامه: ۱۳۹۶/۶/۲۰ رشته تحصیلی: فقه ومبانی حقوق
عنوان پایان نامه کارشناسی ارشد: بررسی تطبیقی ضمان جریره با بیمه مسئولیت در مذاهب اسلامی و حقوق مدنی ایران	
چکیده پایان نامه: مسئولیت مدنی به معنای الزام به جبران زینانی است که شخص با فعل یا ترک غیرعمدی خود مستقیم یا غیرمستقیم به دیگری وارد کرده است و به عبارتی در قبال او ضامن است. در فقه اسلامی و حقوق موضوعه به جای مسئولیت از واژه ضمان استفاده شده است. هدف اصلی از ایجاد مسئولیت و ضمان، جبران زیان و برقراری عدالت اسلامی است. برای رسیدن به این هدف در صدر اسلام ضمان جریره مورد امضای شرع قرار گرفت تا خاطی برای جبران خطایش تنها نباشد و زیان متضرر جبران شود. این مسأله در قوانین امروز با عنوان بیمه شکل گرفته است. در ضمان جریره و بیمه، دیه را خطاکار پرداخت نمی کند بلکه ضامن جریره و بیمه گر که هیچ گونه مباشرتی در جنایت ندارند می پردازند. از آن جایی که بیمه از جمله مسایل مستحدث است بسیاری از فقها و حقوقدانان برای اثبات مشروعیت بیمه از موضوعاتی چون ضمان عاقله و ضمان جریره استفاده کرده اند. در این تحقیق در راستای تطبیق ضمان جریره با بیمه مسئولیت به بررسی، ماهیت ضمان جریره و ماهیت بیمه و اقسام آن پرداخته و در رابطه با مشابهت یا عدم مشابهت این دو نهاد با بررسی ادله موافقین و ادله مخالفین این نتیجه بدست آمده است که بیمه مسئولیت، تنها در بعضی از موارد با ضمان جریره تفاوت دارد از قبیل «ضمان مالم یجب» و سودجویی در بیمه و حقوقی نبودن ضمان جریره اما به طور کلی شبیه ضمان جریره و مشروع است و از مصادیق معامله غرری و حرجی، ضرری، سفهی و ربوی..... نیست بلکه از جمله عقود است که تمام شروط عقد را دارد از قبیل ایجاب و قبول و... که عقلا آن را پذیرفته اند. کلید واژه ها: ضمان جریره، بیمه مسئولیت، دیه، خطا، ضمان مالم یجب	

تاریخ و امضاء:

نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش نامه دانشگاه

نظر استادی: مناسب است

۹۶، ۶، ۲۹

☐ مناسب نیست	☒ مناسب است
-------------------------------------	---

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
چکیده.....	۱
فصل اول: کلیات تحقیق	
طرح تحقیق	۲
۱-۱-۱. بیان مساله.....	۲
۱-۱-۲ اهمیت و ضرورت مساله.....	۲
۱-۱-۳ سوالات تحقیق.....	۳
۱-۱-۴ فرضیه ها	۳
۱-۱-۵ اهداف تحقیق	۳
۱-۱-۶ پیشینه تحقیق	۴
۱-۱-۷ مدل تحقیق.....	۴
۱-۱-۸ ساختار تحقیق.....	۴
۱-۱-۹ تاریخچه موضوع.....	۴
۱-۲-۱ واژه شناسی.....	۵
۱-۲-۱-۱ ضمان جریره.....	۶
۱-۲-۱-۲-۱ عاقله	۶
۱-۲-۱-۲-۲ بیمه.....	۶
۱-۲-۱-۲-۲-۱ بیمه مسئولیت	۶
۱-۲-۱-۲-۲-۲-۱ بیمه نامه	۷
فصل دوم: ماهیت ضمان جریره	
۱-۲-۱ جریره در لغت و اصطلاح	۱۱
۲-۲ احکام تأسیسی و امضایی	۱۲
۱-۲-۲-۱ امضایی بودن ضمان جریره	۱۳
۳-۲ ضمان عاقله و اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری.....	۱۴
۱-۳-۲-۱ مفهوم مسئولیت	۱۵
۲-۳-۲ اصل شخصی بودن مسئولیت	۱۶
۳-۳-۲ اصل شخصی بودن مسئولیت از منظر اسلام	۱۷

۴-۲. مفهوم عاقله	۱۸
۱-۴-۲. عصبه	۱۸
۲-۴-۲. ضامن جریره	۲۰
۳-۴. امام «ع»	۲۰
۵-۲. علت مسئولیت ضامن جریره (عاقله)	۲۰
۶-۲. بررسی ماهیت حقوقی ضامن جریره	۲۱
۱-۶-۲. تعریف عقد و ایقاع	۲۲
۲-۶-۲. عقد بودن ضمان جریره	۲۳
۷-۲. شرایط تحقق عقد	۲۴
۸-۲. ارکان عقد	۲۵
۱-۸-۲. ارکان عقد ضمان جریره	۲۵
۲-۹. لازم یا جایز بودن ضمان جریره	۲۶
۱-۹-۲. اقسام عقود	۲۶
۲-۹-۲. عقد لازم و جایز	۲۶
۳-۹-۲. اقسام لزوم وجواز	۲۷
۴-۹-۲. ادله لزوم عقد	۲۸
۵-۹-۲. لازم بودن ضمان جریره	۲۹
۱۰-۲. شرایط تحقق ضمان جریره	۳۱
۱۱-۲. ارث ضامن جریره	۳۵
۱۲-۲. ارث ورثه ضمان جریره	۳۵
۱۳-۲. مسلمان، ضامن جریره کافر	۳۷
۱-۱۳-۲. کافر، ضامن جریره کافر	۳۸
۱۴-۲. ظهور وارث بعد از ضمان جریره	۳۸
۱۵-۲. جواز صدور ایجاب و قبول از ناحیه وکیل و وصی	۳۹
۱۶-۲. وجود زوج و زوجه در ضمان جریره	۳۹
۱۷-۲. نتیجه	۳۹

فصل سوم: ماهیت بیمه و اقسام آن

۱-۳. تعریف بیمه در لغت و اصطلاح	۴۱
۲-۳. زمینه پیدایش بیمه	۴۴

۴۵.....	۱-۲-۳ نیاز، محرک انسان
۴۶.....	۲-۲-۳ مواجهه انسان با خطر
۴۷.....	۳-۲-۳ امنیت یکی از نیاز های اساسی انسان
۴۹.....	۴-۲-۳ تعاون و همیاری نیاز مشترک زندگی اجتماعی
۵۰.....	۵-۲-۳ ذخیره سازی
۵۱.....	۳-۳ اقسام بیمه
۵۲.....	۱-۳-۳ بیمه تعاونی و خصیصه های آن
۵۲.....	۲-۳-۳ تقسیمی دیگر از بیمه (بیمه اجتماعی و خصوصی)
۵۳.....	۱-۲-۳-۳ تمایز بیمه های اجتماعی از بیمه های خصوصی (بازرگانی)
۵۴.....	۲-۲-۳-۳ بیمه خصوصی و اقسام آن (بیمه اموال و بیمه اشخاص)
۵۶.....	۳-۲-۳-۳ بیمه اموال و اقسام آن
۵۷.....	۴-۲-۳-۳ بیمه اشخاص و اقسام آن
۵۹.....	۵-۲-۳-۳ بیمه مسئولیت و اقسام آن
۶۲.....	۴-۳ عقد بیمه
۶۲.....	۵-۳ ارکان عقد بیمه
۶۶.....	۶-۳ عناصر سازنده طبیعت بیمه
۶۷.....	۷-۳ شرایط عقد بیمه
۷۲.....	۸-۳ خصوصیات عقد بیمه
۷۶.....	۹-۳ اشکالات بر عقد بیمه
۷۷.....	۱-۹-۳ بیمه و معامله حرجی
۷۷.....	۲-۹-۳ بیمه و معامله ضرر
۷۸.....	۳-۹-۳ بیمه و عقد غرری
۷۹.....	۱-۳-۹-۳ بیمه و جهل به عوضین
۸۰.....	۴-۹-۳ بیمه و تعلیق آن
۸۰.....	۵-۹-۳ بیمه و سفهی بودن آن
۸۱.....	۶-۹-۳ بیمه و ربا
۸۴.....	۷-۹-۳ بیمه و قمار
۸۵.....	۸-۹-۳ بیمه و ضمان ما لم يجب
۸۵.....	۱۰-۳ بیمه و عقود معین

- ۳-۱۰-۱ تطبیق بیمه با عقد مضاربه ۸۶
- ۳-۱۰-۱-۱ اشکال های انطباق بیمه با مضاربه ۸۸
- ۳-۱۰-۱-۲ بیمه و عقد صلح ۸۹
- ۳-۱۰-۲-۱ صلح، عقد مستقل ۹۱
- ۳-۱۰-۲-۲ تطبیق بیمه با عقد صلح ۹۱
- ۳-۱۰-۳ تطبیق قرارداد بیمه با عقد هبه معوض ۹۳
- ۳-۱۰-۳-۱ نقد نظریه انطباق بیمه با عقد هبه معوض ۹۴
- ۳-۱۰-۴ انطباق بیمه با جعاله ۹۵
- ۳-۱۰-۴-۱ نقد انطباق جعاله با بیمه ۹۶
- ۳-۱۰-۵ نقد نظریه انطباق بیمه با قرض ۹۸
- ۳-۱۱ اشاره ای به مبانی و پیشینه بیمه در اسلام ۹۹
- ۳-۱۲ نمونه های تاریخی ۹۹
- ۳-۱۲-۱ حلف الفضول ۹۹
- ۳-۱۲-۲ معاهده مدینه ۱۰۰

فصل چهارم: تطبیق ضمان جریره با بیمه مسئولیت در مذاهب اسلامی و حقوق مدنی ایران

- ۴-۱ پیشینه بیمه در حقوق اسلامی ۱۰۲
- ۴-۱-۱ بیمه و ضمان جریره ۱۰۴
- ۴-۲ دیدگاه مذاهب اسلامی در مقایسه بیمه مسئولیت با ضمان جریره (عقد موالا) ۱۰۶
- ۴-۲-۱ دلایل موافقین ۱۰۶
- ۴-۲-۲ دلایل مخالفین ۱۰۷
- ۴-۳ بیمه و التزام مالایزم ۱۰۸
- ۴-۴ دلیل بر بطلان ضمان مالم یجب ۱۱۱
- ۴-۵ بررسی ادله بطلان ادله «ضمان ما لم یجب» ۱۱۲
- ۴-۶ نتیجه ۱۱۶
- نتیجه گیری ۱۱۶
- ۴-۷ فهرست منابع و مآخذ ۱۱۹

چکیده انگلیسی

فصل اول:

کلیات تحقیق

طرح تحقیق:

از آن جایی که بیمه از جمله مسایل مستحدث است بسیاری از فقها و حقوقدانان برای اثبات مشروعیت بیمه از موضوعاتی چون ضمان عاقله و ضمان جریره استفاده کرده اند. هدف ما در این تحقیق بررسی مستندات فقهی ضمان جریره و مقایسه آن با بیمه مسئولیت یا همان شخص ثالث در مذاهب اسلامی و حقوق مدنی ایران است.

۱-۱ بیان مساله

دین مقدس اسلام همکاری و کمک متقابل را توصیه کرده است. یکی از مصادیق این همکاری، ضمان جریره بود که جامعه امروزی به آن عنوان بیمه مسئولیت را داده است.

ضمان جریره و عقد موالات قراردادی بود که به موجب آن یکی از طرفین که او را «ضامن» یا «ولی» می نامیدند متعهد می شد که هرگاه طرف دیگر (مضمون) از روی خطا یا جرم غیر عمدی خویش، ضرر و زبانی به جان و مال اشخاص دیگر وارد کند، ضامن، همه خسارات حاصله را جبران نماید و در عوض، پس از وفات مضمون، وارث وی به حساب آمده و از او ارث ببرد و ضمانت هر دو طرف از همدیگر نیز اشکال نداشت.

هم اکنون بیمه نیز استمداد از دیگران برای کم کردن خسارت و مصائب است که یکی از اقسام بیمه، بیمه مسئولیت است. در این قرارداد بیمه گر بیمه گذار را در مقابل ضرر و زبانی که امکان دارد به دیگران وارد کند بیمه می کند.

۱-۲ اهمیت و ضرورت تحقیق

بیمه مسأله جدیدی است که اکثریت قریب به اتفاق جامعه با آن روبرو هستند. ضمان جریره نیز مسأله ای است که در صدر اسلام مطرح بوده و مورد پذیرش فقه اسلامی قرار گرفته است و گروهی بیمه را به ضمان جریره شباهت داده اند به همین دلیل شایستگی دارد که بیمه با ضمان جریره مقایسه شود و تحقیق شود که آیا مستندات شرعی آن در بیمه نیز قابل تعمیم است؟ هدف ما در این تحقیق بررسی مستندات فقهی ضمان جریره و مقایسه آن با بیمه مسئولیت است. در حقوق اسلام از طریق ایجاد قواعد فقهی و مبانی جدید جبران خسارات منجر به ایجاد نهادهای جایگزین جهت پرداخت ضرر و زیان اشخاص می گردد.

۱-۱-۳ سوالات تحقیق

سوال اصلی

۱. رابطه ضمان جریره و بیمه مسئولیت چیست؟

سوالات فرعی

۱. ضمان جریره از احکام تأسیسی است یا امضایی؟

۲. فلسفه وجودی ضمان جریره چیست؟

۳. ضمان جریره با کدام یک از اقسام بیمه ارتباط دارد؟

۱-۱-۴ فرضیه ها

فرضیه اصلی

۱. ضمان جریره و بیمه ماهیت مشابه و شرایط متفاوتی دارند.

فرضیه فرعی

۱. ضمان جریره از احکام امضایی است.

۲. هدف از ضمان جریره همکاری ضامن با مضمون در حوادثی است که امکان دارد برای مضمون پیش

بیاید و ضامن ملزم به پرداخت خسارت مالی شود هر چند در مقابل ضامن هم بعد از فوت مضمون

از او ارث می برد.

۳. ضمان جریره و بیمه مسئولیت با یکدیگر قابل مقایسه و مرتبط هستند.

۱-۱-۵ اهداف تحقیق

۱. بررسی مشروعیت بیمه و ضمان جریره

۲. تبیین ماهیت مشابه و شرایط یکسان ضمان جریره و بیمه مسئولیت

۳- بررسی مشابهت این دو نهاد در مذاهب اسلامی

۱-۱-۶ پیشینه تحقیق:

پیشینه ضمان جریره: در رابطه با ضمان جریره کتاب و مقاله ای مستقل تألیف نشده است ولی پایان نامه ای

در این زمینه توسط مرضیه سرخیل و حمیده عبداللهی ۱۳۹۲ فهرست شده است و نیز فقها در جوامع فقهی

در کتاب ارث به طور محدود به این موضوع اشاره کرده اند. پیشینه بیمه: ابتدا فقها مسأله بیمه را تنها به

صورت بیان حکم شرعی مطرح کرده اند. اولین فقیهی که در رابطه با بیمه اظهار نظر کرده ابن عابدین یکی از فقهای حنفی است که در کتاب «جهاد» باب «المستأمن» متعرض بحث بیمه شده است. در این رابطه نیز کتابی به نام مسأله ربا به ضمیمه بیمه تألیف شهید مطهری وجود دارد همچنین کتب دیگری نیز در زمینه بیمه تألیف شده است که اسامی آنها در منابع و مآخذ می آید که هیچ کدام از کتب مذکور مسأله مورد بحث در این پایان نامه را به طور جامع بررسی نکرده اند.

۷-۱-۱ روش تحقیق:

روش تحقیق توصیفی - تحلیلی - تطبیقی است و گردآوری اطلاعات بر اساس اسناد کتابخانه ای می باشد. کتابخانه ای در تمام تحقیقات علمی مورد استفاده قرار می گیرد .

۸-۱-۱ ساختار تحقیق

این پایان نامه شامل چهار فصل و هر فصل شامل هشت زیر مجموعه می باشد.

۹-۱-۱ تاریخچه موضوع:

ضمان جریره قبل از اسلام در میان اعراب وجود داشته است و پس از اسلام نیز با یک سری تغییر و تحولات پذیرفته شده است. (محمد حسن نجفی ۱۴۰۳ق، ج ۳۹، ص ۲۵۹) بنابراین ضمان جریره از احکام امضایی است اما به آن شکل و صورتی که در عصر پیامبر (ص) و ائمه معصومین (ع) مورد استفاده قرار می گرفت در جامعه امروزی کاربرد ندارد و به طور دقیق و مشخص نمی توان گفت که ضمان جریره تا چه دوره و زمانی مورد استفاده بوده است. قانون مجازات اسلامی فعلی کشورمان از ضمان جریره نام برده است و در ماده ۳۰۷ این قانون آمده است: کسی که با عقد ضمان جریره، دیه جنایت دیگری را به عهده گرفته است، نیز عاقله محسوب می شود. باتوجه به این ماده قانونی می توان گفت که ضمان جریره اگرچه شکل و صورت عصر پیامبر (ص) را در جامعه امروزی ندارد اما به شکل دیگری همچون بیمه مسئولیت در جامعه امروزی مطرح است.

بیمه از جمله مسایل مستحدث است که در جوامع امروزی بسیار کاربرد دارد. اندیشه بیمه به معنای حمایت از شخص زیان دیده در تاریخ گذشته بشر ریشه ای دیرینه دارد این اندیشه، همچون سایر اندیشه های بنیادی نهادهای اجتماعی، ادوار و مراحل را پشت سر گذاشته تا به صورت یک سازمان بیمه ای و دارای نظام قانونی و مقررات مدون امروزی درآمده است.

نظام بیمه‌ای برای اولین بار در اواخر قرون وسطی در اروپا پدید آمد و اولین نظام بیمه ای که در تاریخ بیمه شناخته شده است بیمه دریایی است و اولین و قدیمی ترین سند بیمه در سال ۱۳۴۷، مربوط به بیمه باربری دریایی است. طبق این سند کشتی های باربری و کالاهای در طول سفرهای دریایی از خطرهای بیمه می شدند. در اثر توسعه تجارت در کشورهای مختلف، بیمه دریایی توسعه یافته است و متعاقب پیدایش بیمه دریایی، به موجب علل اقتصادی، اجتماعی و نیاز جامعه به امر بیمه، انواع دیگری از بیمه نیز پا به عرصه وجود گذاشته است و به مرور سرنشینان کشتی و دریانوردان نیز مورد بیمه قرار گرفته اند. (عبدالرزاق سنهوری، ۱۹۶۴، ج ۲، ص ۱۰۹۶)

در ایران قبل از اسلام، بین قبایل و اقوام ساحلی خلیج فارس و جزایر نشینان خلیج مذکور و اطراف آن، نوعی قراردادهای ضمانت به وجود آمده بود که بی شباهت به بیمه دریایی نبود. به موجب این قراردادها، تجار و صاحبان کشتی در رابطه با معاملات بازرگانی که با هم داشتند پرداخت قسمتی از خسارت احتمالی در طول سفر دریایی را ضمانت می کردند که به بیمه امروزی شباهت داشت. (عرفانی ۱۳۸۱، ۱۳۷، ص ۲۴) در نظام حقوقی و اقتصادی ایران پس از اسلام، مفهوم بیمه به اصطلاح رایج امروزی وجود نداشت به طوری که تا قرن هجده و نوزده میلادی که بیمه در اروپا، آمریکا و حتی هندوستان توسعه پیدا کرده بود اثری از بیمه و بیمه گری در نظام حقوقی و اقتصادی ایران مشاهده نمی شد. به عبارت دیگر پیدایش و رواج بیمه به مفهوم امروزی آن در ایران چندان سابقه ندارد و سابقه بیمه در ایران به حدود سال ۱۲۶۸ هجری در دوره ناصرالدین شاه بر می گردد و برای اولین بار در زمان سلطنت وی بیمه به مفهوم جدید و امروزی آن وارد فرهنگ حقوق و ادبیات ایران گردید. (شیبانی ۱۳۳۶، ص ۲۱۹)

۱-۲ واژه شناسی

در این رساله برخی از مفاهیم و اصطلاحات به کار رفته است که برای درک و فهم بیش تر این مفاهیم به تعریف آن ها می پردازیم.

۱-۲-۱ عاقله: معنای لغوی عقل به معنای بستن آمده است و نیز عقل به معنای حفظ کردن می باشد. معنای اصطلاحی در فقه عاقله عبارت است از: عصبه، مولای معتق، ضامن جریره و امام. عاقله، ضامن جنایات

عمد نیست، ضامن بنده مدبر و ام ولد نیست. ضامن زخم های کمتر از موضعه نیست یعنی در زخمی که به استخوان نرسد خود جانی، ضامن است اگرچه خطا باشد و همچنین عاقله ضامن جنایتی نیست که با اقرار یا با صلح ثابت شود. (شعرانی، ۱۴۱۹، ج ۲، ص ۸۰۴)

۱-۲-۲-عصبه: عصبه عبارت است از: مردانی که قرابت ایشان نسبت به قاتل از جانب پدر و مادر باشد یا از جانب پدر نه از جانب مادر تنها. مانند برادران و اولاد ایشان، عموها و اولاد ایشان. خواه وارث قاتل باشند که اگر بمیرد آن ها میراث می برند، خواه نه و خلاف است که پدر و جد پدری و اولاد ذکور در عصبه داخلند یا نه؟ اکثر متأخرین قائلند که داخلند. (شهید صدر، ۱۴۲۰ق، ج ۸، ص ۵۰۸)

۱-۲-۳-مولای معتق: هرگاه مولایی عبد خود را آزاد کند مولا، معتق (آزاد کننده) و آن عبد آزاد شده معتق (آزاد شده) نامیده می شود و این آزادسازی عبد ممکن است به خاطر کفاره، نذر و یا تبرعی باشد. (مطهری ۱۳۲۱ج ۲۳ ص ۴۳۵)

۱-۲-۴-ضامن جریره: کسی با رضایت و میل خویش با دیگری پیمان بندد و او را ولی خود گیرد تا ضامن جنایات احتمالی و خطایی او شود و در صورت سرزدن جنایت خطایی از ناحیه او که موجب ضرر و زیان به جان و مال دیگری شود، ضامن طبق این عقد، خسارت های حاصله را جبران و دیه او را به ولی مقتول یا خود مجروح بپردازد و شرط کند از او میراث برد، ضامن در قبال این تعهدی که می نماید از او ارث می برد اما او از ضامن ارث نمی برد مگر آنکه او نیز متقابلاً ضامن دیگری شود یعنی هر دو ضامن یکدیگر شوند. (گرگی، ۱۳۶۹، ج ۲، ص ۲۶۷)

بیمه: بیمه عقدی است که به موجب آن یک طرف تعهد می کند در ازاء دریافت وجه یا وجوهی از طرف دیگر در صورت وقوع یا بروز حادثه، خسارات وارده بر او را جبران نموده یا وجه معینی بپردازد. (موسوی خمینی، ۱۴۲۰، ص ۱۲۵)

۱-۲-۲-۱-بیمه مسئولیت: بیمه مسئولیت عقدی است که به موجب آن بیمه گر متعهد می شود خسارت وارده از ناحیه بیمه گذار بر اشخاص دیگر را جبران نماید. موضوع بیمه مسئولیت، خساراتی است که شخص به واسطه ارتکاب غیر عمدی بر دیگران وارد می آورد شرکت بیمه در چنین حالتی خسارت وارده را می پردازد.

بیمه گذار: هر شخص حقیقی و حقوقی است که نزد بیمه گر عواقب ناشی از خطرات معینی (ریسک اموال، اشخاص، مسئولیت) را بیمه می کند و در برابر آن مبلغی یکجا یا به اقساط می پردازد، بیمه گذار مسئول ایفای تعهد منظور در قرارداد بیمه است یعنی باید نسبت به پرداخت به موقع حق بیمه اقدام نماید. (بیمه مرکزی ایران، شماره ۳۳، ص ۱۱۵)

بیمه گر: شرکت بیمه یا سازمان فنی بیمه است که بیمه پذیر است، بیمه گر مسئول جبران تمام یا قسمتی از خسارتهای ناشی از وقوع حادثه منظور در قرارداد بیمه می باشد، به مقتضای عقد بیمه، بیمه گر ملتزم به پرداخت خسارت و زبانی است که به دنبال وقوع حادثه یا خطر بر بیمه گذار وارد می شود جبران خسارت و اندازه آن بر حسب توافقی است که بین بیمه گر و بیمه گذار انجام گرفته است. (همان)

بیمه شده: کسی یا چیزی است که مورد بیمه واقع می شود و اصطلاحاً موضوع بیمه نیز نامیده می شود و هر چیزی را که دارای ارزش سودمند و عقلانی باشد می توان بیمه نمود. موضوع بیمه، امری است که احتمال تحقق خطر نسبت به آن موجب انعقاد بیمه گردیده است و خطر ممکن است متوجه به خود شخص یا مسئولیت یا مال و کالای او باشد. (عرفانی ۱۳۸۱، ص ۹)

حق بیمه: عبارت است از مبلغی که بیمه گذار تعهد می کند آن را به نحو منظور در قرارداد بیمه به بیمه گر بپردازد. حق بیمه ممکن است یکجا پرداخت شود یا به صورت اقساط. در صورتی که به صورت اقساط پرداخت شود به آن «قسط بیمه» نیز می گویند که ماهانه یا سالانه «در بیمه های بلند مدت» پرداخت می شود. حق بیمه در واقع همان «عوضی» را گویند که بیمه گذار در مقابل تعهد بیمه گر و جبران خسارت احتمالی می پردازد (همان)

مبلغ بیمه ای: وجهی است که از طرف بیمه گر به بیمه گذار پرداخت می شود و اصطلاحاً آن را «عوض بیمه ای» نیز می گویند. پرداخت مبلغ بیمه ای از ناحیه بیمه گر ممکن است به صورت نقدی یا جبران خسارت به صورت ترمیم خرابی یا تعمیر وسیله، باشد مبلغ بیمه ای ممکن است یکجا به بیمه گذار داده شود یا به صورت مستمری ماهانه و سالانه.

نفع بیمه ای: نفع بیمه ای عبارت است از ذینفع بودن شخص بیمه گذار نسبت به بقاء مورد بیمه، به بیان دیگر بیمه گذار باید در عدم تحقق خطر موضوع بیمه ذینفع بوده باشد و وقوع حادثه لطمه مالی یا جانی بر او وارد آورد. بنابراین وجود نفع بیمه ای متضمن دو جزء می باشد یکی علاقمند بودن بیمه گذار به سالم

ماندن مورد بیمه و اینکه وقوع حادثه به او زیان برساند. این دو عنصر با همدیگر، نفع بیمه ای را تشکیل می دهند. از نظر عقلی و منطقی نیز، شخصی که تحقق خطر، زیانی به او نمی رساند در صدد تحصیل بیمه بر نمی آید. ماده چهار قانون بیمه می گوید: موضوع بیمه ممکن است مال باشد اعم از عین یا منفعت یا هر حق مالی یا هر نوع مسئولیت حقوقی مشروط بر اینکه بیمه گذار نسبت به بقای آنچه بیمه می دهد ذینفع باشد و همچنین ممکن است بیمه برای حادثه یا خطری باشد که از وقوع آن بیمه گذار متضرر می شود.

۱-۲-۲ بیمه نامه: سندی است که عقد بیمه و شرایط بیمه در آن نوشته می شود، بیمه نامه از ارکان عقد بیمه نیست بلکه سند اثبات کننده بیمه است و عنصر مقوم عقد بیمه نمی باشد و اگر عقد بیمه ای، علیرغم فقدان آن صورت پذیرد باطل نخواهد بود. بیمه نامه سندی است که مشخصات مورد بیمه اسم بیمه گر و بیمه گذار، میزان تعهدات و حقوق طرفین عقد بیمه، حادثه و خطر مورد قرارداد بیمه، شروع و خاتمه مدت اعتبار، معلق و بی اعتبار شدن قرارداد و نحوه تصفیه خسارت با وضوح کامل در آن قید می گردد. به موجب قانون بیمه ایران کلیه بیمه نامه ها باید متضمن این موارد باشد و این موارد شرایط عمومی بیمه محسوب می شود. شرکت های بیمه در فرم بیمه نامه قسمتی از شرایط عمومی بیمه نامه را چاپ می کنند و قسمت دیگر با دست یا ماشین تحریر پر می شود که آن را شرایط ویژه بیمه نامه می گویند.

الف - شرایط عمومی که جهت تعیین تکلیف مواردی مثل موضوع بیمه، خطرهای بیمه شده، خطر و خسارت خارج از تعهد بیمه نامه، مدت، نحوه اعلام خسارت، مبنای ارزش بیمه، پرداخت خسارت، فسخ و ابطال و ... در بیمه نامه ذکر می شود.

ب - شرایط خصوصی بیمه نامه - شرایط خصوصی در جهت تکمیل شرایط عمومی به کار گرفته می شود و طبق آن تعهدات و حقوق ناشی از قرارداد بیمه ای نسبت به بیمه گذار یا مورد بیمه مشخص می شود مثل نام و مشخصات بیمه گذار، مبلغ سرمایه، محل مورد بیمه، میزان حق بیمه، نحوه پرداخت، تاریخ شروع و خاتمه قرارداد بیمه، تاریخ صدور و نهایتاً شرایط مخصوص یا ویژه که حسب ضرورت و با توافق طرفین در محل خاصی از بیمه نامه ذکر و یا به موجب یک برگ الحاقیه جداگانه تنظیم می شود. (ایثاری، ۱۳۷۲، ص ۱۰۷)

قانون بیمه ایران در مورد موضوعاتی که باید به طور صریح در بیمه نامه درج گردد چنین حکم می کند. «ماده ۳ - در بیمه نامه امور ذیل به طور صریح قید شود.

۱- تاریخ انعقاد قرارداد

- اسم بیمه گر و بیمه گذار

۲- موضوع بیمه

۳- حادثه یا خطری که عقد بیمه به مناسبت آن به عمل آمده است

۴- ابتدا و انتهای بیمه

۵- حق بیمه

۶- میزان تعهد بیمه گر در صورت وقوع حادثه. (دستباز ۱۳۷۲، ص ۱۶۰)

فرانشیز: و آن عبارت است از: سهم بیمه گذار از خسارت احتمالی به صورت ثابت یا متغیر یا ترکیبی از آنها که خود بیمه گذار باید بپردازد. فرانشیز همان میزان معینی از خسارت است که بیمه گر از جبران آن معاف می باشد مثلاً اگر فرانشیز بیمه ای یک هزار ریال بوده باشد و در صورتی که خسارت وارده بر کالا یا مال بالغ بر شش هزار ریال گردد شرکت بیمه از پرداخت یک هزار ریال معاف بوده و فقط نسبت به پنج هزار ریال تأمین خسارت خواهد کرد. هدف و منظور از فرانشیز (حد اغماض) حذف خسارات جزئی و علاقمند کردن بیمه گذار به مراقبت از مال بیمه شده و جلوگیری از طرح دعاوی جزئی و کم اهمیت می باشد. حد اغماض ممکن است چند درصد مال بیمه شده بوده و یا اینکه مبلغ ثابتی برای آن معین گردد. فرانشیز میزان خسارتی است که به عهده خود بیمه گذار بوده و بیمه گر نسبت به آن الزام و تعهدی ندارد. (عرفانی ۱۳۸۱، ص ۱۲)

ذخیره بیمه‌ای: شرکت های بیمه، حقوق بیمه را جمع آوری و از محل این درآمدها تعهدات خود را که در آینده انجام می دهند تأمین می نمایند. برای تأمین بدهی های آینده باید دارایی هائی موجود باشد. برای اینکه شرکت بیمه بتواند تعهدات خود را در قبال بیمه گذاران انجام دهد بایستی ذخیره کافی، موجود داشته باشد. موضوع ذخیره بیمه ای و پشتوانه به اندازه ای مهم است که جدی تلقی نکردن آن موجب ورشکستگی مؤسسه و لطمه زدن به منافع مشتریان می گردد و ضربه شکننده ای به اعتبار و موجودیت شرکتهای بیمه وارد می آورد. (همان، ص ۱۳)